

УДК 338.488.2:640.4

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ У МІСТІ ЛЬВІВ В АВСТРІЙСЬКИЙ ТА АВСТРО-УГОРСЬКИЙ ПЕРІОДИ (1772-1918)

І. Пандяк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
географічний факультет, вул. Дорошенка 41, м. Львів, 79000, Україна*

Проаналізовано історію становлення і розвитку готельної сфери міста Львова в час виникнення перших готелів, прибуткових будинків і найвищого їх розвитку упродовж Австрійського та Австро-Угорського періодів. Виокремлено основні фактори, що зумовили формування та розвиток типів закладів сфери гостинності упродовж досліджуваного періоду. Охарактеризовано розвиток послуг, якість обслуговування, особливості архітектурно-планувальної організації готельних споруд.

Ключові слова: готельне господарство, інфраструктура гостинності, типи закладів розміщення, прибуткові будинки, заїжджі двори, корчми.

Австрійський та Австро-Угорський історичні періоди – одні з найбільш успішних у соціально-економічному, культурному, науковому розвитку Львова. Інтенсивно розвивається торгівля, промисловість, приватне підприємництво, зростає мобільність населення, інтенсивно збільшується міське населення та розбудовуються міста, з-за кордону прибувають підприємці, банкіри інші категорії заможних гостей, статус і капітал яких зумовлює необхідність створення відповідних умов гостинності. Традиційне у XIX ст. комерційне житло – заїжджі двори та прибуткові будинки не здатні забезпечити комфорт, характерний для європейських готелів. Суттєвим фактором появи перших готелів саме у Львові було прибуття значної кількості іноземців – фахівців з гастрономії, інженерів, архітекторів та ін. За аналогією до європейських у Галичині виникають перші готелі. На відміну від типових заїжджих дворів – традиційного типу житла для подорожніх, квартир у прибуткових будинках, що набули значного поширення, готелі як зовсім нова форма у сфері гостинності виникла найперше саме у Галичині.

Збільшення попиту на комфортні умови гостинності зумовлює появу наприкінці XIX ст. готелів майже в кожному містечку Галичини. Більшість готелів були невеликими, лише в деяких готелях було до 100 номерів. У 1902 р. загалом у Галичині (Східній і Західній Галичині) налічувалося 935 готелів, в яких працювало 2,9 тис. осіб, в середньому на один заклад припадало три особи. Готелі із більшою кількістю працівників становили 9% загальної кількості, закладів у яких працювало понад 20 осіб було лише 0,5%.

Більшість готелів характеризувались низьким рівнем комфорту – скромним оформленням інтер'єру, відсутність водогону, каналізації. Готелі цієї категорії призначалися для клієнтів низьких матеріальних статків, частина клієнтів винаймала

лише ліжко. Кімнати здавались не лише одномісні, частина місць розташовувалась у багатомісних номерах. Окремі малі готелі насправді були прихованими будинками розпусти, у яких клієнти винаймали кімнати погодинно.

З ними контрастували великі та поодинокі малі готелі з дорогим інтер'єром, розкішними меблями, вишколеною обслугою, комунальними зручностями. Такі готелі відповідали фешенебельним європейським готелям і надавали послуги ресторану, кав'ярні, ванни, душу, тому проживання в них могли оплатити лише особливо багаті клієнти.

У Східній Галичині на загальному фоні кількість готелів, зокрема, фешенебельних, виділявся Львів. На початку ХХ ст. у Львові налічувалося 48 готелів, для порівняння у Варшаві – 32, Кракові – лише 18. Саме в Австрійський період 1785 р. у Львові на місці теперішнього Музею етнографії підприємець Й. Прешель відкрив перший в Україні готель “Під римським цезарем”. На початку ХІХ ст. триповерхова будівля готелю була найпривабливішою кам'яницею Львова після Губерніального управління.

Наприкінці ХVІІІ ст. – на початку ХХ ст. у Львові відбулося становлення готельного господарства як самостійної галузі господарства. Заклади розміщення надають не тільки послуги ночівлі-харчування, готелі відповідають європейським стандартам обслуговування, формується естетична культура. У структурі готелів працюють ресторани, кав'ярні, клуби за інтересами. Заклади гостинності набули поширення, вони конкурують між собою, підвищується комфорт, готелі набувають ознак ідентичності. Гості отримали можливість вибирати готель відповідно до свого соціального стану і можливостей.

Готелі Львова наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. облаштовувались на зразок європейських: оригінальне ліпне оформлення фасаду в стилі класицизму, декоративне оформлення інтер'єру, у багатьох готелях в оздобленні інтер'єру використовувались натуральні дорогі матеріали – граніт, мармур, художній паркет.

Ресторани і кав'ярні містилися переважно на першому поверсі та обслуговували гостей найвищого рангу. Понад 100 років тому у партерах тогочасних фешенебельних готелів містилися крамниці для вельмож, перукарські і парфумерні салони. У розкішних залах ресторанів відбувались бали, святкування визначних подій. Серед відвідувачів і гостей розкішних готелів були найзаможніші поміщики та землевласники, політична еліта, офіцери кавалерії, генерали, літератори, професори.

Одним з найвідоміших готелів Львова вважався заснований у 1796 р. “Жорж” на час заснування називався “De La Rus”, згодом перейменований на честь одного із засновників Жоржа Гофмана. До послуг клієнтів були 93 номери, 32 з них – апартаменти з ваннами, центральне опалення, у номерах тепла і холодна вода, телефон. Ціни визначались залежно від облаштування номера і становили від 6 злотих за одномісний номер, до 24 злотих за двомісний номер з ванною. Клієнти могли скористатись фешенебельним рестораном, кав'ярнею, у мармуровій залі щовечора грав оркестр.

На фоні готельних підприємств міста вирізнявся комфортом готель “Європейський”, один з найстаріших у Львові, відкритий 1804 р. За радянських часів готель називався “Україна” і на початку 90 років ХХ ст. перебудований з відтворенням фасаду кінця ХІХ ст. (площа Міцкевича, 4), сьогодні тут знаходиться “Укексимбанк”. Поряд

(площа Міцкевича, 5) знаходився готель “Французький” (1804), яким на початку ХХ ст. володів один з найбагатших львівських підприємців Йона Шпрехер. У 20-х роках Й. Шпрехер прибудував до нього застаканий торговий пасаж “Марійська галерея”.

Історія фешенебельного на початку ХХ ст. готелю “Гранд Готель” розпочалась у середині ХІХ ст., коли у двоповерховій будівлі було відкрито перше громадське казино Львова. Згодом, у 1892-1893 рр. будинок зазнав змін і набув сучасного вигляду, а в грудні 1893 р. відкрився готель, одразу визнаний найкращим у Львові за рівнем комфорту. Готель мав 48 номерів, ресторан.

До кінця ХХ ст. у готельному господарстві ще не використовувалась офіційна класифікація, проте серед населення міста, постійних гостей, для яких кожен готель асоціювався з певним рівнем якості обслуговування, існував неофіційний поділ на класи. У цей період кожне місто використовувало свій вид поділу на розряди. У Львові, згідно з “Адресною книгою”, виданою 1908 р., готелі поділялись на три розряди (табл. 1).

У виданні 1926 р. “Адресної книги” класифікація дещо відрізнялась – готелі поділялись на два розряди. У 1930 р. готелі вже поділялись на клас “люкс” і готелі “першого” розряду.

За рівнем комфорту, престижем та цінами серед наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. сучасним п’яти- та чотиризірковим готелям відповідали готелі “Жорж”, “Народна Гостинниця”, “Краківський”, “Варшавський”, “Європейський”, “Імперіал”, “Французький”, “Гранд Готель”, “Метрополь”. До структури багатьох готелів входи-

Таблиця 1.

Поділ готелів Львова на розряди, згідно з “Адресною книгою”, 1908 р.

Готелі першого розряду		Готелі другого розряду		Готелі третього розряду	
№	Назва готелю	№	Назва готелю	№	Назва готелю
1	Європейський	1	Бель-Вю	1	Швейцарський
2	Імперіал	2	Брістоль	2	Підзамче
3	Жорж	3	Нью-Йорк	3	Панський
4	Французький	4	Під трьома коронами		
5	Метрополь	5	Під трьома африканцями		
6	Гранд Готель	6	Санс-Сочі		
		7	Саський		
		10	Ванда		
		11	Англійський		
		12	Центральний		
		13	Корсо		
		14	Лазаруса		
		15	Континентальний		
			Краківський		
			Варшавський		

ли ресторан, кав'ярня, що були осередком світського життя міста.

У номерах більшості комфортабельних готелів до послуг гостей були телефон, тепла та холодна вода, ванна та туалет, центральне опалення і електричний ліфт. Ціни коливалися від 6-12 злотих (звичайний номер) до 13-24 злотих (номер "люкс") за добу. Найбільше готелів було у центрі Львова, на сучасному проспекті Свободи. Цей проспект часто називали "корзо" – місцем, де можна було себе показати. Окрім фешенебельних готелів, тут було багато прибуткових будинків, ресторанів і кав'ярень, розрахованих на іноземних гостей та місцевих мешканців різного соціального стану та достатку. Тут розташовувались готелі "Гранд Готель", "Англійський", "Бель-Вю", "Брістоль", "Центральний", "Корсо", "Лазаруса", поряд на площі Міцкевича (колишня Марійська) – "Жорж", "Європейський", "Французький", на площі Соборній (колишня вулиця Бернардинська) – готелі "Краківський", "Варшавський". До Галицького сейму (сьогодні головний корпус Львівського національного університету імені Івана Франка) тяжів готель "Народна Гостинниця", розташований на вулиці Костюшка, 1.

Готелі нижчого розряду розташовувались переважно на околицях міста – готель "Панський" (вулиця Городоцька, 22), "Підзамче" (навпроти залізничної станції "Підзамче"), "Швейцарський" (вулиця Князя Романа, 22). Послуги у таких готелях обмежувались наданням у користування номерів, ціна була невисокою – до 4-6 злотих.

Заїжджі двори у Львові розташовувались здебільшого на головних вулицях при виїзді з міста. З історичних джерел відомо про значну кількість заїздів на початку вулиці Городоцької (вулиця Казимирівська), суміжній Фурманській, вулиці Личаківській та ін. [9].

Типовими закладами гостинності для подорожніх у Львові були корчми. Загалом на початку ХХ ст. в Галичині налічувалося понад 20 тис. корчм. Основною категорією клієнтів у більшості з них було незаможне місцеве населення, іноземці такими закладами користувались рідко. Для мандрівників, особливо незаможних, корчми були зручним закладом розміщення і харчування, оскільки їжа тут пропонувалась за низькими цінами (проте асортимент у переважній більшості корчм був вкрай обмеженим), а нічліг надавався клієнтам безкоштовно. У 1774 р. у Львові було затверджено правила їх діяльності, серед основних: гучні святкування – весілля, іменини та інші – можна проводити лише у другій половині дня; заборонялось утримувати жіночу прислугу, оскільки корчми часто були місцем занять проституцією. Один з найвідоміших таких закладів "Під бальоном" від середини ХІХ ст. діяв на теперішній вулиці Гайдамацькій.

Будувалися корчми, здебільшого з дерева, глини, на зиму їх утеплювали, обкладаючи снопами. Перед першою світовою війною корчми як заклади розміщення і харчування для подорожніх поступилися більш сучасним закладам – готелям і заїздам.

Період з кінця ХVІІІ ст. до початку ХХ ст. у розвитку Львова – важливий етап розбудови центральної частини міста, що інтенсивно забудовувалась прибутковими (чиншовими) будинками. Прибуткові будинки відомі в історії ще з часів Стародавнього Риму, тоді вони називались "інсулами" і ними масштабно забудовувались квартали міста. Чиншові будинки – це житлові споруди, житло в яких надавалось у володіння або користування на засадах оренди.

Процеси оновлення забудови і масового поширення прибуткового житла було загальним явищем для усіх регіонів Європи періоду індустріального піднесення. І хоч прибуткові будинки як тип комерційного житла започаткований наприкінці XVIII ст., час його розквіту припав на другу половину XIX ст.

Найчастіше прибутковий будинок розташовувався по периметру всю належну домовласникові ділянку, незабудованим залишалося лише невелике внутрішнє подвір'я. У плануванні ці будинки характеризувались своєрідною просторовою структурою – однотипними квартирами, що групувались навколо сходової зони або коридорів, в яких раціональність планування поступалась комерційній вигоді. Декоративне архітектурне оформлення було характерним лише для фасаду, в окремих випадках для парадного входу та сходової частини будівлі.

Орендували житло у прибуткових будинках люди різного соціального стану – чиновники, комерсанти, інтелігенція, робітники, студенти. Орендувати житло було зручно, оскільки квартиронаймач не платив податок на нерухомість та не опікувався станом житла – це був обов'язок власника будинку.

У декількаповерхових прибуткових будинках, розташованих у центрі міста, на важливих вулицях, перший поверх – партер найчастіше використовувався під приватні підприємства – магазини, кав'ярні, юридичні контори, ательє тощо. Другий та вищі поверхи були виключно житловими.

Квартири у прибуткових будинках різнилися рівнем комфорту. Елітні квартири були просторі, з дорогими меблями і оздобленням, мали всі вигоди, зокрема, окремі газові колонки у ванній, газові плити на кухні, мініелектростанції, окремі котельні. Загальна площа таких квартир перевищувала 200 м². Будинки для середнього класу також мали належні умови, дешеве житло розташовувалося у прибуткових будинках на околицях Львова. Загалом упродовж досліджуваного періоду у Львові було споруджено близько 5500 прибуткових будинків [6, с. 256].

Забудова Львова прибутковими будинками велась згідно з містобудівною структурою, з урахуванням природно-кліматичних умов, розміщення комунікацій, громадських закладів. Відповідно до часу побудови, санітарно-гігієнічних вимог і будівельних нововведень чиншові будинки відрізнялись планувальною структурою. У будинках, побудованих на початку Австрійського періоду у середмісті, санітарний вузол розташовувався у флігелі і спільно використовувався квартирознаймачами поверха. З середини XIX ст., головню в Австро-Угорський період, санітарно-гігієнічні зручності розташовуються у квартирі.

Аналіз динаміки забудови селетєбного простору міста Львова прибутковими будинками дає підстави окреслити три етапи. На першому етапі – (1772 – 1875) прибуткові будинки зосереджувались вздовж магістральних вулиць передмістя у північно-східній і північній приміській частинах – вулиці Личаківська, Лисенка, Хмельницького, Замарстинівська, а також Зелена, Городоцька, Франка, проспект Чорновола. На другому етапі – (1875 – 1900) – забудовується вільний простір між магістральними вулицями, формуються житлові квартали передмістя (вулиця Коперника, Винниченка, Пекарська, Левицького, Саксаганського, Чайковського, Дорошенка, Шпитальна та ін.). Упродовж третього етапу 1900 – 1918 рр. добудовуються верхні поверхи будинків, розбудовуються квартали передмістя, віддалені від центральної частини,

ущільнюється забудова міста.

Вартість проживання у прибуткових будинках Львова кінця XVIII ст. – початку XIX ст. була невисокою, доступною навіть для студентів, проте періодично збільшувалась, насамперед напередодні та під час проведення масштабних заходів – ярмарок, виставок. Під час Львівських контрактів, які щорічно проводились після католицького свята Трьох Королів (6 січня), упродовж трьох тижнів місячна оренда тричотирикімнатного житла у Львові становила 50-60 дукатів, що прирівнювалось до ціни невеликого сільського двору [7, с. 131]. Дешевими були квартири в єврейській частині міста, що характеризувалися нижчою привабливістю через особливості ментальності, звичаїв і побуту її мешканців.

Прибуткові будинки кінця XVIII ст. – початку XX ст. необхідно розглядати як одну з важливих форм розвитку комерційного житла у великих містах, що згодом змінились спеціалізованими підприємствами – готелями. Водночас масштабна забудова прибутковими будинками великих міст гальмувала розвиток готелів. Конкуренція у вартості послуг, яка завжди була вищою у готелях, якості обслуговування – якою несуттєво поступались прибуткові будинки, зумовила інтенсивне відкриття готелів лише в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.

На початку XX ст. загальна економічна та політична криза позначилась на будівництві – вільних коштів не вистачало, банки не надавали кредити, безробіття, а згодом перша світова війна, розпад Австро-Угорської імперії зумовили завершення епохи чиншових будинків. Проте інтенсивне будівництво прибуткових будинків в Австрійській та Австро-Угорській періоди надало центральній частині міста європейського вигляду.

Період будівництва прибуткових будинків виявився коротким. За радянської влади, прибуткові будинки як приватну власність було конфісковано і передано кооперативам, згодом націоналізовано. З міркувань “соціальної справедливості” прибуткові будинки втратили основну житлову функцію – впорядкованих окремих житлових квартир.

Варварське використання квартир у прибуткових будинках періоду “комунальної” власності, капітальні ремонти, завдали суттєвої шкоди не лише оздобленню інтер’єру, в окремих випадках із значною художньою цінністю. Перепланування, добудова і надбудова призвели до докорінної зміни зовнішнього вигляду – замінено металеві чи різьблені дерев’яні двері, ковані перила балконів, скульптурні елементи на фасадах. Великі за площею вітальні часто оздоблені художньою ліпниною, з викладеними мистецької цінності кахлями печі, каміни, переділялись на дві-три кімнати. Лише найбільш престижні будинки в елітних районах (на вулицях Вишенського, Чупринки, Івана Франка та ін.) у яких згідно з радянськими нормами поселялись державні та партійні посадовці, не зазнали перепланування.

З початку XIX ст. створюються кав’ярні цілорічного режиму роботи, які поступово витіснили кав’ярні-павільйони, що працювали тільки в теплу пору року. Першим постійним закладом такого типу у Львові стала цукерня, заснована 1803 р. кондитером зі Швейцарії Домініком Андреолі, що розташовувалась у проході з площі Ринок до площі Святого Духа. У 1829 р. в місті побудовано першу спеціально спроектовану кав’ярню під назвою “Віденська”.

У другій половині XIX ст. на площі Галицькій розташовувалось декілька будівель, серед яких так звана Бойківська кам'яниця. Назва кам'яниці походить від приїжджих бойків, які влаштували тут щось на зразок бази і звідси розносили по будинках фрукти і ягоди. Тут жив М. Павлик, у якого зупинявся І. Франко. У 1895 р. у цьому будинку зупинялась англійська письменниця Е.Л. Войнич. На першому поверсі знаходилась відома кав'ярня “Центральна”. При кав'ярні були бібліотека, більярдна, спеціальні салони для дам.

Біля підніжжя Високого Замку у середині XIX ст. засновано лікувально-відпочинковий заклад родини Кисельків, який згодом у міського населення отримав назву “Кисельки”.

Отже, сфера гостинності Австрійського та Австро-Угорського періодів (кінець XVIII ст. – початок XX ст.) у Східній Галичині, зокрема в її адміністративному центрі місті Львів, була добре розвинена. У Львові виник перший готель, перші прибуткові будинки, кафе на зразок європейських. Важливою ознакою сфери гостинності була висока якість обслуговування, що відповідала світовим стандартам. Водночас через високі ціни послуги були доступні насамперед людям високого матеріального достатку. Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. заклади поділялися на категорії залежно від рівня і ціни послуг, окрім розкішних готелів розвивалась мережа закладів гостинності, зорієнтована на осіб різного матеріального достатку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Устименко Л.М.* Історія туризму: навчальний посібник/ Л.М.Устименко, І.Ю. Афанасьєв. – К., 2005.
2. *Федорченко В.К.* Готельне господарство: основні показники, оцінка якості послуг/ В.К. Федорченко, І.М. Мініч. – К., 1999.
3. *Федорченко В.К.* Історія туризму в Україні: навчальний посібник/ В.К.Федорченко, Т.А.Дьорова. – К., 2002.
4. *Шаповал Г.Ф.* Історія туризму/ Г.Ф. Шаповал. – Минск, 1999.
5. *Мальська М.П.* Організація готельного обслуговування: підручник / М.П. Мальська, І.Г. Пандяк, Ю.С. Зацько. – К., 2011.
6. *Сільник О.І.* Архітектура львівського житла, збудованого в кінці XIX – на початку XX ст. // Вісник ЛДАУ. Сер. Архітектура і сільськогосподарське будівництво. – 2004. – № 5. – С. 254 – 258.
7. *Лінда С.М.* Житлове будівництво Львова у другій половині XIX століття // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССХІІ. Праці Комісії архітектури та містобудування. – Львів, 2001. – С.126-153.
8. *Скібіцька Т.* Прибутковий будинок як провідний архітектурний тип у забудові міст України кінця XIX – початку XX ст.// Теорія та історія архітектури. – К., 1995. – С. 105-117.
9. *Lwow. Pustrowany przewodnik:* за ред. Ю. Бірюльова. – Львів: Центр Європи Wrocław: VIA-NOVA, 2001 – 320 с.

*Стаття: надійшла до редколегії 29.05.2012
прийнята до друку 08.06.2012*

FEATURES OF DEVELOPMENT OF SPHERE OF HOSPITALITY ARE IN CITY LVIV IN AUSTRIAN AND AUSTRIAN AND AUSTRO-HUNGARIAN PERIODS (1772-1918)

I. Pandyak

*Ivan Franko National University of Lviv
P. Doroshenka Str. 41, Lviv 79000, Ukraine*

History of becoming and development of hotel sphere of city of Lviv is analysed in the period of origin of the first hotels, profitable houses and their greatest development during the Austrian and Австро-угорського periods, basic factors that stipulated forming and development of types of establishments of sphere of hospitality during the investigated period are distinguished. Development of services, quality of service, feature of an architecturally-plan organization of hotel building, is described.

Key words: hotel economy, infrastructure of hospitality, types of establishments of placing, profitable houses, coaching inns, inns.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ГОСТЕПРИИМСТВА В ГОРОДЕ ЛЬВОВЕ В АВСТРИЙСКИЙ И АВСТРО-ВЕНГЕРСКИЙ ПЕРИОДЫ (1772-1918 гг.)

И. Пандяк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. П. Дорошенко, 41, Львов 79000, Украина*

Проанализирована история становления и развития гостиничной сферы города Львова в период возникновения первых гостиниц, прибыльных домов и наивысшего их развития на протяжении Австрийского и Австро-венгерского периодов. Выделены основные факторы, обусловившие формирование и развитие типов заведений сферы гостеприимства в течение протяжении исследуемого периода. Охарактеризованы развитие услуг, качество обслуживания, особенности архитектурно-планировочной организации гостиничных сооружений.

Ключевые слова: гостиничное хозяйство, инфраструктура гостеприимства, типы заведений размещения, прибыльные дома, постоянные дворы, корчмы.